

ЛЕКСИКОГРАФІЯ ТА МІЖМОВНІ ЗВ'ЯЗКИ

УДК 821.111.09''155/20'':7.045/.046

Соломія Альбота

Національний університет «Львівська політехніка»

ФАВСТ В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: МІТ ЧИ СИМБОЛ?

© Альбота С. М., 2018

У статті розглянуто питання співвідношення понять символу й міту. Основну увагу звернено на тлумачення символу й міту різними філософами та мовознавцями, яке уможливило виявлення особливостей цих термінів. Розглянуто експлікації та імплікації Фавста як міту й символу у творі-першоджерелі К. Марло і в інших творах англійської фавстїяни. Виявлено взаємозв'язок термінів «символ» і «міт» у проаналізованих творах англійської літератури кінця XVI – початку XXI ст.

Ключові слова: англійська мова, українська мова, англійська фавстїяна, символ, міт, гріх, мотив, інтерпретація, вербалізація, мітологема.

The article deals with the correlation between the notions of symbol and myth. The main attention is paid to the interpretation of symbol and myth by various philisophers and linguists, which allows to reveal substantial features of these terms. The explications and implications of Faustus as a myth and symbol in the source text by Ch. Marlowe and in other works of English Faustiana have been revealed. The interrelation of the terms “symbol” and “myth” in the English literature works of the late 16th – early 21st centuries has been discovered.

Keywords: English language, Ukrainian language, English Faustiana, symbol, myth, sin, interpretation, motif, verbalization, mythologeme.

Суть проблеми. У мовознавстві й досі дискутують щодо понять «міт» і «символ». Взаємозв'язок цих понять зумовлено їхньою властивістю поглиблювати розуміння універсуму.

Такі «вічні герої» світової літератури, як Гамлет, Прометей, Дон Жуан тощо, уплинули на дальший розвиток літературних традицій. Один із них – Фавст, який уклав угоду з Дияволом про обмін душі на двадцять чотири роки всеохопних знань і задоволення – з'явився на зламі епох Середньовіччя й Відродження.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні інтерпретації фавстівської теми відображає англійська література, у творах, де описано амбіційну людину, котра відкидає всі моральні засади для того, щоб отримати владу й величезний успіх завдяки договору з Дияволом. Одне з положень, яке лежить в основі легенди про Фавста – віра в те, що навчання є коренем зла. Вона існує відтоді, коли розквіт християнства поставив божественне одкровення вище за науку. Є ціла низка історій про Сатану-спокусника починаючи від міту про гріхопадіння, коли людина скуштувала плід дерева пізнання добра і зла, та Старого Завіту, а також суперечки Мойсея з магами єгипетського фараона. Докладно розглядає мотив зв'язку Бога й Диявола румунський дослідник М. Еліаде.

У мітопоетичній традиції вирізняють співвідношення понять у такій послідовності: «архетип» – «міт» – «символ». К. Юнг досліджував функцію архетипів – самовираження як «культурний символ» – потрібних складників ментального сприйняття, які беруть участь у побудові людських образів [4, с. 91]. Як зазначає Ж. Дюран, «міт є модулем історії, а не навпаки» [6]. На думку С. Аверінцева, символ,

подібно до архетипу, занурений у давнину як людська свідомість [1, с. 158]. Символізм дотримує принципу конструювання мітології, яка, слугує матеріалом усякого мистецтва й може виявитися як індивідуальна творча мітологія, наприклад, мітологія Шекспіра, Гете тощо. Неокантіанство, зокрема в Е. Кассіра, надало символів ширшого значення людського світу: людина – це істота символічна; мова, релігія, міт – символічні форми, за допомогою яких люди впорядковують хаос навколо себе, пов'язані зі змістом життя. Символові притаманна мітологічна або релігійна основа й філософська багатозначність. Отже, міт має своє символічне втілення через архетип, а символ «черпає» з міту.

Розгляньмо низку мовознавчих поглядів на зв'язок символу та міту. У відомому словнику філософських понять Ейслера нічого не згадано про історію символу в античності. Оскільки архаїчна поезія не має слова «символ», міти трактували методом символічних узагальнень. У Платона простежуємо спробу відокремити символ від дофілософського міту, символ у нього залишається рівнозначним знакові. Лише за часів німецького романтизму, зокрема у Ф. Шеллінга, протиставлено класицистичну алегорію символу й міту як органічну тотожність ідеї й образу. Так, Ю. М. Лотман припускає, що символ генезою пов'язаний із мітом, виростає з нього. Спорідненість між символом і мітом закладено в тому, що «саму структуру символу спрямовано на занурення кожного окремого явища у стихію «першооснов» буття, щоб дати через це явище цілісний образ світу [1, с. 156]. Однак, за О. Лосєвим, будь-який міт є символом, але не будь-який символ є мітом [3, с. 146]. У вченні Й. Багофена міт лише тлумачення символу. В. Іванов уважав, що міт розвивається з символу: «до символу міт стосується як дуб до жолудя» [2, с. 142]. П. Рікер також підтримує точку зору, згідно з якою міт повинен бути підпорядкований символу. Я. Варденбург обґрунтовує, що між мітом і символом існує тісний зв'язок. На його думку, усі характеристики символу цілком можна застосувати до міту [1]. Можна стверджувати, що міти трансформують події, які відбувалися раніше, в іншу реальність. Таким чином, вони отримують інший смисл, який лінгвіст-інтерпретатор намагається розтлумачити у вже сформованому символу.

Мета статті – з'ясувати, які з понять «символ» та «міт» є першочерговими щодо Фавста в англійській літературі кінця XVI – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Розгляньмо експлікації Фавста як міту у творі-першоджерелі К. Марло. Автор уживає метафори: *waxen wings mount above one's reach, melting heavens conspire one's overthrow* [11], що є алюзіями на давньогрецький міт про Ікара, падіння якого стало званою емблемою Ренесансу в Європі; Хор прирівнює його до Фавста.

Зазначмо, що авторський інтерес до мітів не обмежився лише мітом про прокляття чи то угодою з Дияволом, а, навпаки, торкався вічних мітологом життя-смерти, любови (...*Helen of Greece was the admirablest lady that ever lived* [11]), давньоримської (...*where Mars did mate the Carthaginians* [11]) та давньогрецької (...*this word damnation terrifies not him, / For he confounds hell in Elysium* [11]) мітології.

Використання мітологемі «смерть»: *to die an everlasting death* [11] передає фатальне рішення Фавста відкинути віру та вдатися до того, що захоплює його розум – до магії: та «воскресіння»: *[making one] to live eternally i to raise one to life again* [11] – розкриває Фавстове прагнення божественної влади, щоб дарувати вічне життя й силу воскресіння.

Для вербалізування символу «Фавст» автор увів у текст мітологемі «життя–смерть» і «воскресіння» та показав суперечності в свідомості героя: він не бачить перспективи сповідувати богослов'я, бо й так життя зводиться до смерти, і водночас він прагне мати владу дарувати життя та навертати людей до вічного життя. В англійській фавстіяні трагедія К. Марло є вихідним твором з мітопоетичними вкрапленнями, більшість з яких збережено й в інших творах фавстіяні, зокрема міт про підписання договору з Дияволом.

Подальші приклади засвідчують експлікації та імплікації Фавста як символу в англійській фавстіяні (XVI–XVII ст.). У «Трагічній історії доктора Фавста» звербалізовано передавання душі й тіла Дияволу: *to surrenders up one's soul, bequeath one's soul to Lucifer*; відступництво від Бога: *desperate thoughts against Jove's deity; never look on Gods word* [11].

Словосполука *[one still] Faustus, and a man* [11] слугує для розкриття пригніченості Фавста через те, що він – лише людина.

Словосполуки слугують для розкриття Фавстового наміру мати владу в усьому світі й бути здатним підкоряти собі все, що заманеться: 1) *conceit of this [be gluttoned with]* [11] (*this* у значенні «магія»; Фавст прагне втілювати в життя можливості за допомогою магичних атрибутів (імплікація)); 2) *to have one fly to India [for gold], ransack the ocean [for orient pearl]* [11] (бажання підкоряти слуг Диявола); 3) *to wall with brass* [11] («оздобити всю Німеччину латунню» подібно як чернець Бекон у «Шанобливій історії ченця Бекона та ченця Бонгая» Р. Гріна хотів оздобити Англію латунню, коли його магичні схеми вдалося втілити в життя); 4) *to make Rhine circle Wittenberg, new-found world* [11] (бажання дорівнятися можливостями до Бога (імплікація)); 5) *sole king* [11] (мета Фавста – стати володарем світу за допомогою магії). Уживання метафори *the god [one serves] to be one's own appetite [wherein the love of Belzebubis fixed]* [11] поглиблює розуміння Фавстового гріха: прагнучи дорівнятися до Бога, герой задовольнив свої бажання панувати над Всесвітом, удаючись до магії, однак зрівнявся з Дияволом.

У тексті «Балада про життя та смерть Доктора Фавста, знаного чаклуна» зекспліковано передавання душі й тіла Дияволу: *to give one's soul and body* [5]; відступництво від Бога: *to shun the holy Bible book* [5].

В іншому творі «Покарання Лілі за його життя» використано словосполуку з різною семантикою на позначення готовності Фавста перейти на бік Диявола: *to forfeit all the honest Art; reversal, turnover; to change still* [10].

У третьому творі «Виявлення чаклунства й покарання за нього» зімпліковано втрату радості та щастя у значині втрати душі: *to loose eternal joy and felicity!; pay dear* [17]. Експлікація Фавстового передання душі Дияволу: *to give souls unto the Prince of Hell* [17].

У баладі «Застереження молоді» виражено заміну моральних цінностей на «грішну» насолоду життям: *to give oneself to wine and drinke; to lavish out in toyish sport* [18].

У п'єсі «Життя та смерть Доктора Фавста, фарс» В. Маунтфорда договір з Дияволом – ризик для життя: *to hazard one's life* та експлікація передавання душі Дияволу: *one to be Lucifers; to assure one's Soul to Lucifer* [14].

У шостому творі «Шаноблива історія ченця Бекона й ченця Бонгая» Р. Гріна домінує вербалізація боротьби проти Бога: *to wrest name of God* [7].

П'єсі Е. Мандея «Джон Кент і Джон Камбер» притаманні словосполуки на позначення заняття «темними» мистецтвами: *to practice magic and concealed arts* [15] (*arts* у значині магії, темних мистецтв); *to ruminare on necromantic skill; to profit in Chiromancie* [15].

У поемі «Загублений Рай» Дж. Мільтона зімпліковано словосполуки зі значиною прагнення схожості до Бога: *to be among the Gods; to live life of Gods; the Throne and Monarchy of God; A Goddess among Gods; to be of human Gods; Goddess humane; to grow up to Godhead* [13] (бажання Диявола (Змія-спокусника) дорівняти Еву до Бога через спокусу).

Готичний роман М. Льюїса «Чернець» (XVIII ст.) має імплікацію грішного ченця через зв'язок з Дияволом: *Sinner* та втрату душі й вічні муки в пеклі: *devouring flames; tortures* [9] (характеристики пекла як місця прокляття ченця).

Поемі «Сучасний Фавст» Р. Ноеля (XIX ст.) властиві словосполуки на позначення бунтарства, світського виснаження, прагнення створити нову «мораль» для людства, які виражено далі: 1) *mad disorder; terrible and oppressive moral difficulties* [16] (причини невдоволення життям у суспільстві: безлад, моральні труднощі); 2) *hushed atmosphere of the Past; old superstition; conjuring long dark ages; ugly, prophetic skull; confused and contradictory voices* [16] (причини невдоволення життям у суспільстві: дух минулого, забобони); 3) *honest delusion of silly people; pious fraud* [16] (причини невдоволення життям у суспільстві: шахрайство); 4) *universal and exhaustive knowledge; emptiness in books* [16] (причини невдоволення життям у суспільстві: брак належної освіти (імплікація у словосполуках)); 5) *Absurd and immoral Ideas; stunned and bewildered pretentious jabberings* [16] (причини невдоволення життям у суспільстві: пустослів'я та недоречність у висловлюваннях (імплікації в словосполуках)); 6) *worst riot of Imagination* [16] (бунтарство проти власних уявлень про світ (імплікація у словосполуці)); 7) *new-found world; new lore* [16] (бажання віднайти нову модель світу (імплікація)); 8) *pensive solitude; pure atmosphere; meditative seclusion* [16] (низка

пропозицій для «моралі» людства (імплікація)); 9) *cure For social sickness; to seek contact with life again* [16] (прагнення «вилікувати» англійське суспільство з метою відновити світське життя).

У творі Дж. Мейсфілда «Диявол і Старий» (XX ст.) звербалізовано укладання договору з Дияволом про зречення душі: *to sell one's soul to the devil [for twenty years of heart's-desire]* [12].

Готичне оповідання «Чаклун Йоганнес, некромант» Дж. Говарда (XXI ст.) більше зосереджене на викупі душі, а не на її зреченні, а також на парі з Дияволом, а не на умовах договору з ним. Експлікація бажання повернути душу: *youthful mistake [to give soul to Devil]; intolerable burden [without soul]* [8].

У кінці XVI–XVII ст. людина боялася скоїти гріх, бо знала, що за цим буде неминучий осуд інших і покарання від Бога. Найбільшим тогочасним гріхом уважали зв'язок із магією, який трактували як те, що людиною заволодів Диявол. Відповідно, вплив такої особи на інших також засуджували й аморальні вчинки розцінювали як відступництво від Бога. У XVIII ст. до гріха ставилися з пересторогою, однак людина починала думати, як оминати фізичного покарання за смертний гріх, провокуючи інший гріх – довічне служіння Дияволу. У XIX ст. втрачено страх перед гріхом, людина не замислювалося про його наслідки, однак формується заклик до визнання провини. У XX ст. гріховність стає невід'ємною частиною життя, панує користолюбство. У XXI ст. людину поглинає гріх і робить її заручником власних бажань.

Висновки. Таким чином, констатуємо, що Фавст є символом, смисли якого спричиняють ознаки й наслідки людської гріховності, яку звербалізовано в багатьох аспектах: освіченість, магія, відступництво від Бога, бажання перебувати на місці Бога тощо. Фактично, міт про людське гріхопадіння пронизує англійську фавстіяну, набуваючи символічності.

Фавста в англійській літературі визнаємо символом гріха, про що свідчать численні експлікації та імплікації зазначених текстів, хоча символічність Фавста зумовлена відсиланням до міту, мітологом.

Отже, символ є актуалізацією міту. Стверджуємо, що з міту «народжується» символ. міти про Симона-мага, Теофіла, Папу Сільвестра II, Роджера Бекона стали першоосновою для Фавста як символу: гріхопадіння через змову з Дияволом, заняття чорнокнижництвом та бажання дорівнятися до Бога.

1. Аверинцев С. С. СИМВОЛ художественный // *София–Логос. Словарь* / С. С. Аверинцев / [2 изд., испр.] ; [сост., авт. послесл. К. Сигов]. – К. : Дух і Літера, 2001. – С. 155–161.
2. Иванов В. Родное и вселенское / Вячеслав Иванович Иванов. – М. : Республика. – 1994. – 427 с.
3. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / Алексей Федорович Лосев. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.
4. Юнг К. Г. К вопросу о подсознании // *Человек и его символы* / [Юнг Карл Густав, фон Франц М. Л., Хендерсон Дж. Л. и др.] ; под общ. ред. С. Н. Сиренко / Карл Густав Юнг ; [пер. с нем. Сиренко С. Н.]. – М. : Серебряные нити, 1997. – С. 13–102.
5. *A Ballad of Faustus : the judgement of God shewed upon one John Faustus, Doctor in Divinity* [Електронний ресурс] / *Tune of Fortune my Foe. – British Library Roxburghe, 1640. – Vol. 3. – P. 280–281. – Режим доступу: <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/30993/image>.*
6. Durand G. *Figures mythiques et visages de l'oeuvre : de la mythocritique à la mythanalyse* / Gilbert Durand. – Paris : Dunod, 1992. – 364 p.
7. Greene R. *The honorable historie of frier Bacon, and frier Bongay* [Електронний ресурс]. – London, 1594. – Режим доступу: <http://www.luminarium.org/renascence-editions/greene2.html>.
8. Howard J. L. *Johannes Cabal the Necromancer* [Електронний ресурс] / J. L. Howard – 2009. – Режим доступу: <https://www.goodreads.com/series/52918-johannes-cabal>.
9. Lewis M. *The Monk* [Електронний ресурс] / M. Lewis. – 1796. – Режим доступу: <https://archive.org/details/johnakentandjoh00collgoog>.
10. Lilly lasht with his own rod [Електронний ресурс]. – Huntington Library Miscellaneous, 1660. – Режим доступу: <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/32582/image>.
11. Marlowe Ch. *The Tragical History of Doctor Faustus* [Електронний ресурс] / Marlowe Christopher // *Luminarium : Anthology of English Literature. – Режим доступу: <http://www.luminarium.org/renlit/marlobib.htm>.*
12. Masefield J. *The Devil and the Old man* [Електронний ресурс] / J. Masefield – 1905. – Режим доступу: https://en.wikisource.org/wiki/A_Mainsail_Haul/The_Devil_and_the_Old_Man.
13. Milton J. *Paradise Lost* / John Milton. – Global Language Resources, Inc, 2001. – 249 p.
14. Mountford W. *The life and death of*

Doctor Faustus, made into a farce [Електронний ресурс]. – London, 1697. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/37422/37422-h/37422-h.htm>. 15. *Munday A. John a Kent and John a Cumber* [Електронний ресурс] / Munday A. – London, 1851. – P. 1–62. – Режим доступу: <https://archive.org/details/johnakentandjoh00collgoog>. 16. *Noel R. A Modern Faust* [Електронний ресурс] / R. Noel. – 1888. – Режим доступу: <https://archive.org/details/modernfaustother00noel>. 17. *Witchcraft discovered and punished* [Електронний ресурс] / *Tune of Fortune my Foe*. – British Library Roxburghe, 1682. – Vol. 2. – P. 531. – Режим доступу: <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/31034/xml>. 18. *Youths Warning-piece* [Електронний ресурс] / *Tune of Doctor Faustus*. – British Library Roxburghe, 1640. – Vol. 1. – P. 434–435. – Режим доступу: <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/30294/xml>.

УДК 168.1+ 81'374.8-022.214

Ігор Дуцяк

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИХ ВИОЗНАК

© Дуцяк І. З., 2018

Проаналізовано принципи спрощення/ускладнення виознак¹ (дефініцій). Викладено структуру виознак без родових понять, які є доступними для дітей дошкільного віку. Обґрунтовано принципи укладання тлумачного словника для дітей із різним ступенем пізнавального розвитку.

Ключові слова: українська мова, виознака, тлумачний словник, діти дошкільного віку.

The principles of simplification/complication of definitions are analysed. It is proved structure of definitions without the generic terms available to children of preschool age. The principles of creation of the explanatory dictionary for children with different extent of cognitive development are proved.

Keywords: Ukrainian language, definition, explanatory dictionary, preschool children.

Для того щоб пояснити, що позначають тим чи іншим словом, можна діяти двома способами: 1) назвати набір ознак, за наявності яких виозначуваний об'єкт позначають згаданим словом, тобто розкрити зміст узгодженого зі словом поняття (поширена родо-видова виознака є стислим, згорненим називанням набору ознак), або 2) назвати (чи показати) кожен з об'єктів (чи кожен групу об'єктів), які позначають згаданим словом, тобто розкрити обсяг узгодженого з виозначуваним словом поняття. В обох випадках отриманими виознаками досягають мети – однозначно відмежовують позначуване одним словом від позначуваного іншими словами. Тож названі способи виозначування можна назвати коректними. Водночас, є такі види мовленнєвої практики, коли використання згаданих коректних виознак із метою пояснення є неможливим. Ідеться, для прикладу, про початковий період засвоєння змісту загальних понять дітьми. Адже для пояснення за допомогою родо-видових виознак, скажімо, хто такий дельфін, треба послідовно навести пояснення всього ряду загальніших понять: дельфін (рід), дельфінові (родина), зубаті кити (підряд), китоподібні (ряд), китопарнокопитні (надряд), ссавці (клас), хребетні (інфратип), черепні (підтип), хордові (тип), тварини (царство), еукаріоти (домен). Пояснення всіх цих слів заради виозначення слова *дельфін* є і надто складним для дитини, і надто

¹ Термін *виознака*, запропоновано у праці [1], ужито для позначення наслідку дії, позначуваного часто словами *дефініція*, *означення*, *визначення*. Згадані терміни мають вади (*дефініція* – чужомовна запозика, *означення* і *визначення* формою своєю позначають дію, а не її наслідок, оскільки мають суфікс *-енн*) [2].